

Arkivenes samfunnsmessige ansvar - Et forsøk på svar på tre spørsmål

Arne Skivenes, byarkivar i Bergen

Valderhaug spissformulerer i intervjuet for å trekke oppmerksomhet til arkivsaken. Jeg er ikke fremmed for slike virkemidler, og bruker dem selv. I denne situasjonen føler jeg imidlertid et større behov for å nyansere bildet, delvis av hensyn til en del berørte i barnehjemssakene, delvis for å markere alternativer i en diskusjon om veivalg i arkivpolitikken.

Jeg har selv i flere år og mange sammenhenger hevdet de synspunkter Valderhaug hevder i intervjuet, og mener fortsatt det er mye i dem. Men vektleggingen er i ferd med å vippe over. Spesielt i vektleggingen av formidling i forhold til bevaring er jeg bekymret for implikasjonene av en del utsagn fra flere hold i arkivkretser (i retning av at det er ikke noen vits i å bevare materiale som aldri blir brukt). Dette er i ferd med å bane vei for en rimelig kortsiktig tidshorison mht å vurdere denne verdien. Er et materiale som ikke blir brukt på 10 år verdiløst? Det har vært tatt til orde for at arkiver som ikke blir brukt på årevis bør kasseres. Hadde slike prinsipper vært fulgt de siste 50 år, hadde trolig **alle** barnehjemsarkivene vært utslettet i dag ... Jeg tror jeg starter mitt bidrag til denne kommentaren med å gå på barrikaden for en annen spissformulering: Ja, jeg er **for** bevaring for bevaringens egen skyld! Og en til: Det vil være til stor skade for arkivarbeidet i Norge dersom kun formidlingsorienterte tiltak får pengestøtte fra det offentlige.

1. I forbindelse med de aktuelle barnehjemssakene er det blitt avslørt at mange av mappene er forsvunnet. Det er dette Valderhaug i intervjuet kaller "selektiv hukommelse". Hvordan synes du arkivene bør opptre i framtida for å forhindre at sånne ting skjer?

Svar: Spørsmålet er noe tendensiøst formulert. Jeg kjenner ikke situasjonen i Oslo, men når det gjelder Morgensol i Bergen og en del andre barnehjem er det høyst tvilsomt om det i det hele tatt har eksistert noen "mapper" slik vi forstår dette begrepet i dag. Å trekke sammenligningen mellom Folkvords tomme mappe og manglende barnehjemsdokumentasjon blir i de aller fleste tilfeller misvisende. I Folkvords og andres tilfelle har noen gått gjennom et rikholdig og møysommelig oppsamlet materiale og vurdert hvert enkelt dokument, for så å nekte tilgang til det meste. I noen lignende tilfeller er det dokumentert selektiv kassasjon (bl.a. i visse forsvarsarkiver). Når det gjelder Morgensol og andre barnehjem, har vi å gjøre med en institusjon med ekstremt små ressurser, der det ikke noen gang ble bygget opp skikkelige arkiver, der det rett og slett ikke var kontroll med kontorholdet, på samme måte som det heller ikke var kontroll på renhold, kosthold etc. Fra ett av barnehjemmene kjenner man til en planmessig ødeleggelse av det meste av arkivet. Det hevdes at hensikten den gang var å beskytte barna mot uvedkommendes innsyn. En kan likevel ikke se bort fra bevisst ødeleggelse av enkelte kompromitterende deler fra overgriperes side. Men å formulere seg slik at dette står frem som hovedgrunnen til at materiale mangler, blir etter mitt syn svært urettferdig overfor de mange arbeidstakerne som faktisk prøvde å gjøre det beste ut av en håpløs situasjon. I de fleste tilfeller skyldes manglende dokumentasjon rett og slett slendrian, dårlige rutiner, dårlig arkivforståelse og for små ressurser.

Hva kan arkivene gjøre for hindre at slike tilstander skjer i fremtiden? Arkivene må betone mye kraftigere at de er til for folk flest, ikke bare for historikere. De må skape forståelse for at dokumentasjon av enkelthandlinger vedr enkeltmennesker, selv av rutinekarakter, har en stor

verdi, både for samfunnet og den enkelte. De må få forståelse for at arkiver er der som en sikring, som en kontrollmulighet for å kikke øvrigheten i kortene. På engelsk finnes et begrep som heter "accountability" som er vanskelig å oversette til norsk. "Etterprøvarhet" er i nærheten, men er ikke sterkt nok, accountability innebærer også muligheten til å bli stilt til ansvar for sine gjerninger. Vel er det så at arkivene ofte representerer maktens versjon. Men maktens versjon kan også brukes til å bevise urett. Se på barnehjemsarkivene, eller for den del Stasi-arkivene fra tidligere DDR. Det er av vesentlig betydning å kunne dokumentere at urett er skjedd. En tar ikke vekk uretten eller følelsen av den om en fjerner dokumentasjonen om den. Det er derfor paradoksalt når en i etterdønningene etter barnehjemssakene i Bergen får krav om at det såkalte Psykoseregisteret må slettes.

I kampen for å bevare sporene etter samfunnets viktige transaksjoner må arkivene ikke bare kjempe mot dårlige rutiner, slendrian, uansvarlighet, ressursmangel og historieløshet. Også aktverdige motiver som personvern hensyn har dessverre noen ganger kommet ut på feil side. Datatilsynet brukte alt for lang tid til å innse at sletting av sensitive personregistre ikke var veien å gå. At mye viktig arkivmateriale er utradert med Datatilsynets konsesjoner som hjemmel er ikke tvilsomt.

I dette arbeidet, som er tungt og møysommelig, må vi arbeide for forståelse for at bevaring av tilsynelatende kjedelige saker er viktig, og at arkivinstitusjonene kan spille en upartisk, samfunnsmessig rolle som i svært mange tilfeller bidrar til å avsløre feilbehandling og overgrep. I denne situasjonen hjelper det ikke å raljere over arkivenes passive lagerfunksjon og fremheve rollen som historieforteller. Det kan vel alltid bli spennende historier å fortelle, men dersom ikke arkivene får forståelse for sin rolle som passivt lager, blir det neppe mange barnehjemsarkiver bevart.

2. Hvem er, etter ditt syn, arkivenes primære målgruppe?

Arkivenes målgruppe er befolkningen, samfunnet i all sin bredde og kompleksitet: Offentlige saksbehandlere, forskere, journalister, kunstnere, forretningsfolk, men først og fremst folk flest, som trenger å få dokumentert ett eller annet i livet sitt eller omgivelsene sine. Kanskje arkivenes viktigste målgruppe bør være dem som ikke vet at de trenger arkivhjelp i ett eller annet problem de strever med eller en hobby de har glede av.

3. -Problemet er at ein vidarefører ein tradisjon som fungerer udemokratisk og er teknologisk utdatert, sier Gudmund Valderhaug og peker delvis på digitalisering som ett av svarene på denne utfordringen. Hva er, etter ditt syn, hovedutfordringen i forbindelse med digitalisering av arkivene?

Her er det mange problemstillinger, og jeg kan ikke gå inn i alle. Problemstillinger i forhold til digitalisering av kilder har jeg nettopp skrevet en artikkel om i siste nummer av Arkivråd (3/2003): "*Spotlight eller god almenbelysning. Arkivmateriale på nettet – tanker ved en korsvei.*" (<http://www.bergen.kommune.no/byarkivet/dokumenter.html>) og nøyer meg i denne sammenheng med å vise til denne.

Jeg tror ikke hovedutfordringen for norske arkivinstitusjoner er å fri seg fra tradisjonene, og for eksempel lære mer av folkebibliotekene. Det blir alt for enkelt å se på disse tradisjonene isolert fra de materielle forholdene i de sektorene som beskrives:

Biblioteksektoren har et stort, men likevel begrenset antall objekter (= bøker og lignende) å forholde seg til. Denne mengden er nærmest gjennomregistrert. Jeg ville mene at det skulle la seg gjøre å legge frem en total oversikt over godt over 90% av alt ”boklig” materiale i Norge. Denne informasjonen kan gjenbrukes med et tastetrykk i alle de institusjoner som har et bestemt eksemplar av denne bokmassen. Jeg har ikke oversikt over det antall årsverk som går med til å vedlikeholde og utvide denne basen av biblioteksinformasjon, men det kan ikke være få.

Arkivsektoren har et i sammenligning uendelig tilfang å forholde seg til. Mens innholdet i folkebibliotekene i to nabokommuner sikkert kan være 60-80 overlappende, vil innholdet i de tilsvarende kommunearkivene nær sagt ikke ha noen overlapping i det hele tatt. Selv om det finnes skoler og bygningsvesen i begge kommunene, er det forskjellige elever og hus, forskjellige foreldre og byggherrer, forskjellige karakterer og tegninger, osv. Ingen mulighet for gjenbruk av data her, alt er unikt, og alt må nyregistreres. Årsverkene til dette er likevel langt færre enn i bibliotekssektoren.

Arkivene har måttet lære seg og venne seg til å kunne beherske svært store informasjonsmengder med forholdsvis liten ressursinnsats pr. dokument. En av forutsetningene for denne faglige tilnærmingen er at det faktiske søket foregår på arkivinstitusjonen, med betjeningens hjelp, i enkeltarkivets eget registermateriale, for eksempel en journal eller kortregister. Så lenge en levde i en tid der betjening foregikk over skranke med personlig betjening, var denne forskjellen kanskje ikke så tydelig. I dag, overføres publikumsforventningene fra biblioteket, der du kan lokalisere en sak på ett søk eller to, til arkivene. Forventningene vil da ikke være å få en informasjon om at svar på spørsmålet ditt ligger i arkivet, men å få det aktuelle dokumentet eller informasjonen opp på skjermen. At digitalisert folketellingsmateriale og lignende viser at dette er mulig, bidrar bare til å stadfeste slike forventninger, uten at de ledsages av en viten om den enorme ressursinnsatsen som ligger bak disse informasjonsmengdene. Det skulle være rimelig å sammenligne et direkte treff på en bok eller artikkel i en biblioteksbase med et direkte treff på en sakmappe i et arkiv. Det første er i dag en dagligdags affære, det andre en unntakstilstand. (Og det sier jeg selv om Bergen Byarkiv i dag har registrert over 100.000 mapper fra våre arkiver, vi vet at dette er bare en forsvinnende liten del av vår totale mengde, som igjen utgjør en meget beskjeden del av landets arkivtilfang.)

Det skulle være klart at for å få noe opp på skjermen, må det først være registrert i en database (og før det kan komme der må det være ordnet og katalogisert). Å bringe arkivinformasjonen opp på et tilsvarende detaljert nivå krever en innsats tilsvarende den som har gått med til å bygge opp BIBSYS, BIBLIOFIL etc multiplisert en god del ganger.

I en slik situasjon, med enorme etterslep i forhold til publikums forventninger – som er det daglige strev for landets arkivinstitusjoner – er det temmelig frustrerende å få signaler om at slikt arbeid ikke er verd økonomisk støtte, det er nemlig ikke nyskapende, det er bare en del av det daglige arbeidet. Det er ganske provoserende i tillegg å bli forklart at det er holdningsendringer som må til. Holdningsendringer kan frembringe noen metodiske nyskapninger, som til og med kan få noen kroner i statsstøtte. Dette er viktig nok. Men det er naivt å tro at dette bringer formidlingssituasjonen i arkivnorge i nærheten av der bibliotekene er. **Det** krever et **skippertak** av samme størrelsesorden som Dokumentasjonsprosjektet ved universitetene **pluss** en årlig innsats tilsvarende støtten til museene. Og dette krever en holdningsendring, men hos landets kulturmyndigheter.

